

Agata Popławska*
Tatiana Aniskievich**

WYZWANIA CYBERPRZESTRZENI A WYBRANE KOMPETENCJE NAUCZYCIELI I UCZNIÓW

Wprowadzenie

Upowszechnienie i coraz większe znaczenie mediów cyfrowych (internetu, telefonu komórkowego), pozwalających na szybkie, elastyczne tworzenie, przekazywanie, gromadzenie, przetwarzanie komunikatów medialnych przyczyniło się do zdominowania przez nie kontaktów społecznych. Człowiek obecnie funkcjonuje w dwóch przestrzeniach: realnej i wirtualnej. Technologie informacyjne-komunikacyjne stają się nieodłącznym elementem życia.

Sytuacja ta sprzyja określaniu współczesnego społeczeństwa mianem społeczeństwa medialnego, w którym kontakty międzyludzkie są w przeważającym stopniu zapośredniczone przez używane media; media masowe tworzą swoistą rzeczywistość wirtualną, kulturę medialną; infrastruktura telekomunikacyjna jest podstawą sieci i obiegów informacyjnych o różnej skali (od lokalnej do globalnej), fundamentalnych dla wszelkich działań zarówno jednostkowych, jak i organizacyjnych we wszystkich sferach życia; niemal wszelkie działania ludzkie są wspomagane przez formy medialno-teleinformacyjne; przemysły (kultury) medialne stanowią istotny i rosnący element gospodarki i zatrudnienia (Goban-Klas 2007, s. 44).

Cyberprzestrzeń znosi ograniczenia czasowe, terytorialne i za sprawą internetu staje się nową agorą, główną sceną, na której nie ma wyraźnego podziału na aktorów i widzów, bowiem każdemu przypada w udziale

* **Agata Popławska** – doktor habilitowany nauk społecznych w zakresie pedagogiki, profesor nadzwyczajny, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie; zainteresowania naukowe: pedagogika szkolna, a zwłaszcza problematyka podmiotowości ucznia, kompetencje uczniów i nauczycieli oraz edukacja w zmieniającej się przestrzeni społecznej; e-mail: agapo@onet.pl

** **Tatiana Aniskievich** – doktor nauk humanistycznych, docent w zakresie pedagogiki, Brzeski Państwowy Uniwersytet im. A. S. Puszkina; zainteresowania naukowe: przygotowanie kadry pedagogicznej na uczelniach wyższych oraz problemy socjalizacji młodzieży i studentów we współczesnych warunkach; e-mail: onis501@mail.ru

raz rola aktora, a raz widza, wszyscy uczestniczą w procesie komunikacyjnym, są twórcami i nadawcami komunikatów, ale też ich odbiorcami. Media cyfrowe charakteryzują się dostępnością oraz łatwością tworzenia, przetwarzania oraz przekazywania komunikatów, pozwalają na wielorakie symulacje i wchodzenie w interakcje z wirtualną rzeczywistością. Człowiek współczesny, aby sprostać nowym wymaganiom albo skorzystać z ogromu ofert, rozwija zatem zdolność równoległego wykonywania wielu czynności i jednoczesnego uczestnictwa w wielu różnych zajęciach (Goban-Klas 2007, s. 45).

Warto zwrócić uwagę, że w literaturze przedmiotu funkcjonują, a bywają używane zamiennie pojęcia: rzeczywistość wirtualna i cyberprzestrzeń. Często uwzględnia się różne aspekty tej rzeczywistości. Józef Bednarek (2009, s. 27) podkreśla, że rzeczywistość wirtualna to świat nierzeczywisty, stworzony z wykorzystaniem komputera i dodatkowych akcesoriów multimedialnych w taki sposób, aby w możliwie największym stopniu przypominał duplikat prawdziwego świata, czyli był wiarygodny.

Cyberprzestrzeń utożsamia się też z internetem, jego zasobami i użytkownikami. Jako przestrzeń cyfrową rozumie się przestrzeń wytwarzania i wymiany informacji, która jest tworzona przez systemy teleinformatyczne wraz z powiązaniem pomiędzy nimi oraz relacjami z osobami z nich korzystającymi. Cyberprzestrzeń można traktować jako specyficzny rodzaj przestrzeni społecznych interakcji, związanych z jej globalną dostępnością oraz ponadnarodowością.

Komunikacja zdeterminowana jest specyficznymi cechami wirtualnej przestrzeni, takimi jak: ograniczenie doświadczeń sensorycznych (brak możliwości kontaktu fizycznego), płynność tożsamości oraz anonimowość (dowolność autoprezentacji uczestników rozmowy), zrównanie statusów (każdy ma takie same szanse bez względu na status, rasę, zamożność) (Andrzejewska 2015, s. 47).

Cyberprzestrzeń nie tylko zmienia nasz sposób komunikowania się, zmienia nasze całe życie.

Media w cyberprzestrzeni – funkcje, korzyści i zagrożenia

Józef Bednarek (2010, s. 67-68) wskazuje na szeroki kontekst roli mediów cyfrowych oraz cyberprzestrzeni w kształtowaniu oblicza współczesnej kultury, a także ich miejsca w edukacji. Funkcja związana z upowszechnianiem treści – informacyjna, oznacza niemalże natychmiastowe dostarczenie różnorodnych informacji. Istotą funkcji ludycznej związanej z rozrywką jest umożliwienie odprężenia, zapewnienie relaksu, uwrażliwienie estetyczne. Natomiast funkcja stymulująca wyraża się w inspiracji odbiorców do

aktywnego odbioru nadawanych treści, a także pobudzaniu do uczestnictwa w kulturze i do tworzenia kultury. Funkcja wzorcotwórcza związana jest z propagowaniem określonych stylów życia, ideałów, wzorów postępowania i zachowania. Kolejna funkcja – interpersonalna wynika z wszechobecnej telewizji i komputerów łączących się przez internet z całym światem. Możliwe staje się poznanie życia innych ludzi, zrozumienie ich problemów, zachęcenie do podjęcia próby samookreślenia się w świecie.

Człowiek uwikłany w cyberprzestrzeni – jak podkreśla Maciej Tanaś – potrzebuje wiedzy na temat funkcji mediów cyfrowych, ich języka i kultury. Autor ten proponuje współczesne „media cyfrowe sprowadzić do następujących funkcji: narzędzi komunikacji społecznej; narzędzi nauczyciela i ucznia w procesach kształcenia i samokształcenia, a także nowej organizacji kształcenia, zwanej kształceniem zdalnym; organizatora czasu wolnego człowieka; przestrzeni jego aktywności poznawczej, twórczej ludycznej i społecznej; narzędzi pracy i jej pola” (Tanaś 2015, s. 14).

Media cyfrowe mają wiele zalet, ale mogą nieść też liczne zagrożenia. Bogactwo i duża różnorodność informacji, a zwłaszcza doświadczanie ich nadmiaru może prowadzić odbiorcę do dezorientacji i tylko pozornego uczenia się.

Na skutek zalewu informacyjnego mogą pojawiać się takie zjawiska, jak: *brain overload* (jest to sytuacja przerostu stworzonego przez ludzi świata nad mocą „przerobową” neuronów w mózgu człowieka); efekt puzzla (powstaje przekonanie o powierzchowności poznania, przeświadczenie „wiem, że coś wiem”); paradoks dostępności (choć dostęp do wielkiej liczby danych jest łatwy, to nie ma ułatwień w poszukiwaniu treści, zwłaszcza tych właściwych); *attention crash* (organizm człowieka broni się przed natłokiem, następuje zamykanie kanałów percepcyjnych) (Ledzińska 2012, s. 65).

Bogactwo informacji może więc utrudniać zdobycie wiedzy „Im więcej informacji trzeba mieć do funkcjonowania we współczesnym świecie, tym trudniej o poczucie posiadania pełnej wiedzy, a jeszcze większą sztuką jest uzyskanie prawdziwej mądrości” (Szymański 2014, s. 277).

Wirtualne tworzenie i uczestniczenie w kulturze popularnej sprzyja odciąganiu zwłaszcza młodych ludzi od innych form uczestnictwa w kulturze tzw. wyższej, wywołuje też przeświadczenie o łatwości tworzenia i osiągnięcia sukcesu. W cyberprzestrzeni młodzież chętnie korzysta z gier komputerowych, ogląda filmy, słucha muzyki ulegając uwiedzeniu przez oferowane w mediach zhomogenizowane propozycje, ujednolicające upodobania. Pogłębiają się tendencje do bezmyślnego spędzania wolnego czasu. Młodzi ludzie surfując po internecie często nie poszukują niczego konkretnego, po prostu zatrzymują się przez chwilę na tym, co zwróci ich uwagę, by za moment

bez refleksji przenieść się na kolejną stronę. Korzystając z serwisów rozrywkowych i społecznościowych ludzie przenoszą kontakty interpersonalne z rzeczywistości do świata wirtualnego, w którym pokazują taką „twarz”, jaką chcą pokazać innym.

Zdaniem Mariana Gołki (2008, s. 145), na wskutek powszechnego stosowania telefonów, poczty elektronicznej internetu, faksów, komputerów do przetwarzania danych, zleceń elektronicznych itp. daje się zaobserwować zanik realnych kontaktów międzyludzkich, a właściwie ich przekształcanie się w rozległą sieć powierzchniowych związków z ludźmi i wartościami.

Podobnie Zbyszko Melosik (2016, s. 38) zwraca uwagę, że permanentna ruchliwość młodzieży w świecie wirtualnej komunikacji powoduje wzrost liczby ludzi, którzy pojawiają się w ich życiu. Kontakty te mają jednak charakter tymczasowy i powierzchniowy. Choć kształtuje się u młodych ludzi „gotowość do natychmiastowej interakcji” to są to relacje chwilowe, bez żadnych zobowiązań i konsekwencji.

Janusz Gajda podejmując kwestie dotyczące tożsamości człowieka w cyberprzestrzeni za jedno z najpoważniejszych zagrożeń uznaje „[...] rozmycie autentyczności tożsamości i jej wirtualne zwielokrotnienie w cyberprzestrzeni. W życiu codziennym czy w mass mediach nadawca charakteryzuje się określoną tożsamością. Wiele się o nim wie lub można się dowiedzieć. Tożsamość ta określana jest przez język ciała, gesty, barwy i tempo wypowiedzi, sposób zachowania w kontaktach bezpośrednich, pośrednich, audiowizualnych i w mniejszym stopniu, audytywnych. Internet natomiast, znosząc ograniczenia czasoprzestrzenne, stwarza olbrzymie szanse do ukrywania autentycznej tożsamości manipulowania nią i samokreowania przeróżnych jej postaci” (Gajda 2006, s. 16). Ponadto, Autor ten, analizując wpływ mediów na młodzież podkreśla, że należy pamiętać o takich zagrożeniach, jak: kreowanie fałszywej rzeczywistości, wyolbrzymienie obrazu patologii społecznej, nadmierne eksponowanie scen gwałtu, przemocy i seksualizmu, przy jednoczesnym braku gruntownej analizy społecznej sytuacji i przekonywających przykładów zapobiegania zjawiskom negatywnym; upowszechnianie i utrwalenie obiegowych opinii oraz konsumpcyjnego stylu życia w wyniku przyznania prymatu w treściach wartościom materialnym, zawężenie pojęcia sukcesu głównie do sfery posiadania dóbr materialnych, rozrywki; pogłębiający się proces dekulturacji jako wynik procesu globalizacji odbioru treści i obniżenie poziomu artystycznego poprzez hegemonię standardów kultury popularnej (Gajda 2004, s. 60).

Warto też przywołać w tym miejscu klasyfikację zagrożeń, którą stworzyli i stale wzbogacają Anna Andrzejewska i Józef Bednarek (Bednarek 2015, s. 36-37). „Są to m.in.: (1) Dolegliwości zdrowia psychicznego i fi-

zycznego: schorzenia wzroku, wady słuchu, układu kostno-mięśniowego, zespołu cieśni nadgarstka, zwyrodnienia kciuka (SMS-y), schorzenia innych układów, zachowania autodestrukcyjne, samookaleczenia, samobójstwa z inspiracji sieci. (2) Zagrożenia moralne, m.in.: cyberpornografia, prostytutka w sieci, cyberpedofilia, cyberseks, seksting. (3) Niebezpieczeństwa społeczno-wychowawcze: przemoc i agresja w sieci, hazard internetowy, sekty w świecie wirtualnym, handel żywym towarem i organami, zaburzenie kontaktów interpersonalnych, funkcjonowanie człowieka w świecie robotów humanoidalnych. (4) Negatywne skutki spożywania i zażywania substancji chemicznych: narkotyków, wybranych leków, sterydów, napojów energetyzujących, dopalaczy itd. (4) Infoholizm i zagrożenia gier komputerowych. (5) Aktywność człowieka w społeczeństwie nadzorowanym (przestrzeni cyfrowej). Ponadto cały blok przestępczości teleinformatycznej i ryzykownych zachowań [...]”.

Słusznie podkreśla Katarzyna Borawska-Kalbarczyk, że media cyfrowe, z którymi młodzi ludzie się nie rozstają, przyczyniają się do zmiany ich życia, ich samych i zbiorowości, której są reprezentantami. Specyficzne cechy funkcjonowania młodego pokolenia cyfrowych tubylców, jak też skutki przemian cywilizacyjnych, technologicznych, kulturowych winny „przyczynić się do redefinicji szkolnego środowiska uczenia się, tak aby odpowiadała ona na potrzeby, oczekiwania i możliwości uczenia się pokolenia Z” (Borawska-Kalbarczyk 2015, s. 462). Osobami odpowiedzialnymi za kreowanie szkolnego środowiska uczenia się są nauczyciele. Warto, aby oni chcieli i umieli wykorzystać w edukacji nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne.

Kompetencje nauczycieli i uczniów w społeczeństwie medialnym

Funkcjonowanie nauczycieli i uczniów w cywilizacji informacyjnej wymaga odpowiedniego przygotowania. Następuje przyspieszony rozwój wiedzy (co kilka lat zasób wiedzy podwaja się, w niektórych dziedzinach nawet szybciej) i jednocześnie dochodzi do jej starzenia się. Nauczyciele i uczniowie stają się poszukiwaczami i twórcami wiedzy, która pomaga im skutecznie działać i rozwijać samych siebie. Nauczyciele nie tylko dbają o własny rozwój, ale powinni też tworzyć optymalne warunki sprzyjające rozwojowi uczniów. Wiedzę konstruujemy przez całe życie. Ważne jest nie tylko posiadanie wiedzy, ale także przetworzenie jej na zbiór reguł, którymi kierujemy się podejmując różne działania.

Dynamicznie zmieniająca się cyberprzestrzeń wymaga, aby zarówno nauczyciele, jak i uczniowie uczyli się. Ta niezwykle złożona aktywność u ludzi w różnym wieku opiera się na takich zdolnościach, umiejętnościach, procesach, jak: myślenie, obserwacja, pamięć, uwaga, koncentracja, wyobraźnia.

Katarzyna Borawska-Kalbarczyk (2015, s. 45) proponuje, aby ciągle uczenie się traktować jako autonomiczne zachowanie ludzi zorientowanych na wiedzę, które przekształca się w swoistą koncepcję istnienia w świecie, gdzie wiedza, kwalifikacje, umiejętności stają się zasobem najważniejszym. Inaczej mówiąc, to odpowiednie kompetencje zapewniają dobre funkcjonowanie w dynamicznie zmieniającej się przestrzeni cyfrowej.

Kompetencje człowieka posiadającego określony potencjał (cechy, zdolności, potrzeby) powstają w wyniku zintegrowania wiedzy, różnych umiejętności, a w ich kształtowaniu się istotną rolę odgrywają wcześniejsze i aktualne doświadczenia. Pełnemu zaangażowaniu się sprzyja przekonania o konieczności takiego, a nie innego działania.

To dzięki kompetencjom człowiek uzewnętrznia swoją podmiotowość, aktywnie rozwija swoje potencjalności zgodnie z przyjętym systemem wartości i efektywnie działa, korzystając z posiadanej wiedzy i umiejętności, zmienia odpowiedzialnie otaczającą go rzeczywistość, a jednocześnie zmienia siebie. Kompetencje te pozwalają na optymalne postępowanie w konkretnych sytuacjach (Popławska 2016, s. 55).

W kontekście analizowanych wcześniej walorów i zagrożeń, niezwykle ważnym zadaniem staje się rozwijanie odpowiednich kompetencji nauczyciela i ucznia, które umożliwią dobre, skuteczne funkcjonowanie w cyberprzestrzeni. Do istotnych zarówno w zawodzie nauczyciela, jak i ważnych w rozwoju ucznia uznaje się m.in. kompetencje poznawcze, kompetencje aksjologiczne, kompetencje społeczne oraz kompetencje informatyczne.

Kompetencje poznawcze umożliwiają poznawcze porządkowanie świata i określenie przez człowieka zajmowanego w nim miejsca. Stanowią one „kategorię bardzo ogólną i pojemną, w której skład wchodzi wiele umiejętności, a mianowicie: przetwarzania informacji, planowania czynności poznawczych; organizowania uczenia się (w tym samodoskonalenia); korzystania z wielu źródeł wiedzy; współdziałania z innymi w procesie uczenia się; właściwego posługiwania się zdobytą wiedzą” (Michalak 2011, s. 134).

Trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem, że „obserwowane, wyjątkowo silne powiązania zróżnicowanych płaszczyzn obecności człowieka z technologiami cyfrowymi generuje wymóg nie tylko pozyskiwania i przechowywania informacji, ale przede wszystkim jej analizy, selekcji, wartościowania i krytycznej transformacji” (Borawska-Kalbarczyk 2015, s. 97).

Kompetencje poznawcze nauczyciela i ucznia przejawiają się w umiejętnościach: zdobywania informacji z wielu różnych źródeł, ich krytycznej interpretacji, konstruowania wiedzy i posługiwania się nią zarówno w sytuacjach modelowych, jak i w sytuacjach problemowych. W literaturze przedmiotu coraz częściej zwraca się uwagę na koncepcję *information literacy*,

którą można wiązać z „uświadomieniem potrzeby informacyjnej, z umiejętnością dotarcia do źródła informacji i odszukania w nim potrzebnych informacji, z potrzebą oceny wyników tego poszukiwania, wiedzą, jak wykorzystać uzyskane wyniki, odpowiedzialnością i etyką w pracy z informacją, umiejętnością komunikowania się i dzielenia pozyskaną informacją i wiedzą, a także umiejętnością zarządzania informacją i pozyskaną wiedzą” (Batorowska 2009, s. 37). Umiejętności informacyjne należy uznać z istotny element kompetencji poznawczych.

Zdolności konstytuujące kompetencje poznawcze to: myślenie odtwórcze i kreatywne, wyobrażenia, zdolność obserwacji, umiejętność słuchania, komunikowania się. Bardzo ważne w tym zakresie kompetencji stają się zdolności umysłowe niezbędne do przetwarzania licznych, często sprzecznych informacji: analiza i synteza, uogólnianie, ocenianie, selekcja, abstrahowanie i refleksja. Do komponentów omawianych kompetencji zaliczyć należy także umiejętności: planowania czynności poznawczych, organizowania uczenia się, współdziałania z innymi w procesie uczenia się oraz właściwego posługiwania się zdobytą wiedzą.

Zarówno myślenie nauczyciela, jak i ucznia powinny charakteryzować takie właściwości jak elastyczność, oryginalność, krytycyzm, niezależność – nieuleganie stereotypom i naciskom wywieranym przez innych (Palka 2003, s. 159).

Nauczyciel jako twórca szeroko rozumianej przestrzeni edukacyjnej zachęca uczniów do odnalezienia własnej drogi, ułatwia rozpoznawanie i realizację własnych możliwości, potencjalności, wspiera w sytuacjach trudnych. Nie próbuje ujarzmić wychowanków przemocą ani przez manipulację. Pomaga uczniowi usamodzielniać się – stawać się sobą. Nauczyciel tworzy warunki do samodzielnego myślenia i działania; aktywizuje, uznając jednocześnie prawo wychowanka do oporu. Można powiedzieć, że umożliwia podmiotowe funkcjonowanie uczącym się.

W ujęciu optymalnym przestrzeń edukacyjną powinna wypełniać wspólnota osób: nauczycieli i uczniów wprowadzanych w świat wartości, wspólnie poznających i podążających ku prawdzie, dobru i pięknu. Życie wartościowe w społeczeństwie medialnym czyli życie pełne wartości i życie w zgodzie z wartościami umożliwiają kompetencje aksjologiczne, czyli wiedza, umiejętności, doświadczenia i przekonania o wartościach. Kompetencje te charakteryzują funkcjonowanie człowieka w przestrzeni wypełnionej poszukiwaniem, odczytywaniem i urzeczywistnianiem wartości.

„Wychowanie ku wartościom” sprowadza się do wspierania uczniów w kreowaniu swojego życia według wartości oraz zachęcaniu do urzeczywistniania właściwych wartości. Ważne jest, by wychowanek uczestniczył

w sytuacjach aksjologicznych, w których będzie mógł poznawać, zrozumieć, przyjąć/odrzuć, włączyć/nie włączyć określone wartości we własną strukturę (Chałas 2003, s. 48).

Agata Popławska (2013, s. 186) w swojej koncepcji zwraca uwagę na komponenty kompetencji aksjologicznych: wiedza o wartościach, preferencje aksjologiczne, aktywność ewaluacyjna i postawa aksjologiczna.

Wiedza o wartościach to wiedza o swoistości świata wartości, a także o miejscu i roli wartości w życiu człowieka. Wiedza ta może wynikać z poznawania wartości i doświadczania wartości. Kolejny element kompetencji stanowią preferencje aksjologiczne, czyli samowiedza dotycząca stosunku do wartości. Ważna jest zdolność poszukiwania i wyboru wartości, umiejętność określania tego, co człowiek uznaje za cenne, ważne w swoim życiu, co może być celem jego życia, i umiejętność przyjmowania tychże wartości jako własnych, inaczej mówiąc: internalizacja wartości. Następnym istotnym elementem w omawianej koncepcji kompetencji aksjologicznych jest aktywność ewaluacyjna, czyli umiejętność „odpowiadania” na wartości znajdujące się wokół człowieka oraz umiejętność wartościowania swoich działań pod kątem realizacji uwewnętrznionych wartości. Natomiast postawa aksjologiczna (zwłaszcza komponent behawioralny postawy) przejawia się w życiu zgodnym z przyjętym systemem wartości, w dokonywaniu właściwych wyborów z perspektywy posiadanej wiedzy o wartościach. Sposobem na urzeczywistnianie wartości jest działanie i kształtowanie w określony sposób samego siebie i świata. Towarzyszy temu gotowość do ponoszenia odpowiedzialności za siebie i swoje poczynania.

W procesie edukacji nauczyciel wykorzystuje wiedzę aksjologiczną, umiejętności rozpoznawania, hierarchizowania, rozumienia i wyboru wartości centralnych i instrumentalnych (moralnych, społecznych estetycznych itp.), ważne jest ich respektowanie, a niekiedy tworzenie. Zadaniem nauczyciela staje się kreowanie warunków, w których uczniowie „zechcą podjąć trud rozpoznawania, rozumienia, wyboru, hierarchizowania wartości” (Kobyłecka 2005, s. 145-146).

Dużą rolę odgrywa postawa aksjologiczna nauczyciela, który może być wzorem do naśladowania, autorytetem, osobą godną zaufania. Oczekuje się, że współczesny nauczyciel ma być specjalistą z zakresu aksjologii, doskonałym praktykiem w przestrzeni aksjologicznej, mistrzem oraz ekspertem w dziedzinie moralności. Tylko jedność postawy, zachowań i czynów codziennych wychowawcy z tym, co głosi w swym pedagogicznym przesłaniu zapewni efektywną edukację aksjologiczną. Przekaz wartości odbywa się w bezpośrednim kontakcie osobowym między nauczycielem a uczniem. Niezbędne stają się umiejętności społeczne, takie jak umiejętność wyrażania

siebie (wyrażanie opinii, okazywanie uczuć) i umiejętności podtrzymywania (wzmacniania) innych osób oraz umiejętności komunikowania się, które stanowią elementy kompetencji społecznych.

W strukturze kompetencji społecznych wyróżniam (Popławska 2013, s. 192) następujące elementy: współdziałanie, asertywność, wsparcie i komunikowanie. Współdziałanie przejawia się w umiejętności budowania dobrych relacji interpersonalnych. Asertywność wiąże się z umiejętnością obrony własnych praw oraz umiejętnością wyrażania emocji bez urażania innych i umiejętnością odmowy. Uczeń/nauczyciel posiada zdolność wywierania wpływu na innych i zdobywania ich przychylności, cechuje go pozytywne nastawienie wobec innych. Wsparcie charakteryzuje umiejętność zarówno udzielania, jak i korzystania z pomocy innych. Uczeń/nauczyciel umie tworzyć atmosferę bezpieczeństwa i zaufania, okazuje wrażliwość na potrzeby innych. Komunikowanie to umiejętność efektywnego porozumiewania się; umiejętność nadawania i interpretowania komunikatów werbalnych i niewerbalnych; umiejętność aktywnego słuchania; otwartość na drugiego człowieka i jego potrzeby. Umiejętność łagodzenia konfliktów – pośredniczenie w sporach i rozwiązywanie ich.

Jolanta Szempruch w funkcjonowaniu zawodowym nauczyciela za bardzo istotne uznaje umiejętności rozumienia i definiowania sytuacji edukacyjnych oraz skuteczność zachowań komunikacyjnych, zarówno werbalnych, jak i niewerbalnych. Dotyczą one m.in.: umiejętności definiowania i interpretacji różnych sytuacji edukacyjnych oraz dostosowania do nich własnego stylu porozumiewania się z uczącymi się; nabycia umiejętności nawiązywania i podtrzymywania kontaktu z uczniem, a także właściwego odbierania i interpretowania przekazów edukacyjnych; zrozumienia dialogowego charakteru relacji nauczyciel-uczeń i umiejętności właściwego formułowania przekazów edukacyjnych; nabycia umiejętności posługiwania się stosownie do sytuacji pozajęzykowymi środkami wyrazu; doskonalenia poprawności, czytelności i etyczności własnych zachowań językowych (Szempruch 2012, s. 191).

Istotną rolę w aktywności w cyberprzestrzeni odgrywają także kompetencje informatyczne, które należy zaliczyć do grupy kompetencji instrumentalnych, związanych ze sprawnym wykorzystaniem mediów jako narzędzi nauczania i uczenia się, pracy intelektualnej i komunikowania się. Elementami kompetencji informatycznych są umiejętność wykorzystywania komputera i innych urządzeń elektronicznych, umiejętność posługiwania się internetem oraz umiejętność korzystania z różnego rodzaju aplikacji i oprogramowania, a także umiejętność tworzenia treści cyfrowych.

Marek Furmanek i Wielisława Osmańska-Furmanek (2003) wyróżniają

trzy obszary kompetencji informatycznych nauczycieli: obszar kompetencji sprzętowych, kompetencje aplikacyjne, kompetencje w zakresie oprogramowania. Kompetencje sprzętowe związane z użytkowaniem komputera multimedialnego sprzężonego w sieć, umiejętność bezpiecznego i zgodnego z zasadami ergonomii i higieny pracy użytkowania sprzętu komputerowego, umiejętności skonfigurowania i eksploatacji zestawu komputerowego z urządzeniami peryferyjnymi i siecią, zrozumienia zasad sieciowej transmisji danych i poznania struktury sieci. W zakresie kompetencji programowych znajduje się opanowanie podstawowych narzędzi zarządzania komputerem i siecią, wykorzystanie programów narzędziowych przydatnych w działalności zawodowej nauczyciela; opanowanie komputerowych programów edukacyjnych wykorzystywanych w danej dziedzinie przedmiotowej. Elementy kompetencji informatycznych z zakresu zastosowań TI w działalności zawodowej to: umiejętność projektowania procesu dydaktycznego z zastosowaniem multimedialnych, znajomość metodyki wykorzystania TI w procesie edukacji; umiejętność projektowania, realizacji i wykorzystania prezentacji multimedialnych.

W publikacji *Measuring Digital Skills* (2014) wyróżniono trzy zakresy kompetencji informatycznych. Pierwszy odnosi się do korzystania z internetu na urządzeniach mobilnych i obejmuje wiedzę i umiejętności podłączenia się do sieci Wi-Fi, ściągnięcia aplikacji na urządzenie mobilne, zainstalowania aplikacji na urządzeniu mobilnym, śledzenia kosztów korzystania z aplikacji. Drugi wiąże się z efektywnym funkcjonowaniem w środowisku internetu, które wymaga wiedzy i umiejętności otworzenia nowego okna w przeglądarce, cofnięcia się do poprzednio przeglądanej strony, ponownego załadowania przeglądanej strony, poprawnego używania skrótów klawiaturowych (np. CTRL-C kopiowanie, CTRL-S zapisanie), dodawania zakładki do strony, ściągania i przesyłania plików, zdjęć w internecie, posługiwania się ustawieniami prywatności, odróżniania jakie aplikacje, programy są bezpieczne do ściągania, chronienia komputera przed wirusami oraz w przypadku pojawienia się problemów technicznych umiejętność radzenia sobie z nimi. Ostatni zakres dotyczy wiedzy i umiejętności otwierania stron internetowych posługując się paskiem adresu oraz wypełniania formularzy online (Van Deursen, Helsper & Eynon 2014).

Zakończenie

Konieczność posiadania i posługiwania się kompetencjami poznawczymi, aksjologicznymi, społecznymi i informatycznymi stanowi podstawę dojrzałego uczestnictwa w społeczeństwie medialnym. Cyberprzestrzeń posiada niewątpliwie liczne walory, ale jednocześnie jest źródłem zagrożeń dla jed-

nostki i społeczeństwa, dlatego, jak proponuje Maciej Tanaś (2012, s. 150) „należy sięgnąć do alfabetu mediów, zrozumieć ich język, rolę oraz funkcje oraz wielorakie uzależnienia i rehabilitując rolę wychowawcy i nauczyciela – podjąć żmudny trud prowadzenia za rękę wędrowca w medialnym czy wirtualnym świecie i to tak, by skały nie raniły mu stóp, a może bardziej umysłu i serca”.

Literatura

- ANDRZEJEWSKA A. (2015), Dylematy funkcjonowania człowieka w wirtualnym świecie, [w:] Cyberprzestrzeń – Człowiek – Edukacja. Dylematy społeczności cyfrowej, red. J. Bednarek, A. Andrzejewska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- BATOROWSKA H. (2009), Kultura informacyjna w perspektywie zmian w edukacji, Wydawnictwo SBP, Warszawa.
- BEDNAREK J. (2009), Teoretyczne i metodologiczne podstawy badań nad człowiekiem w cyberprzestrzeni, [w:] Cyberświat – możliwości i zagrożenia, red. J. Bednarek A. Andrzejewska, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- BEDNAREK J. (2010), Multimedialne kształcenie ustawiczne nauczycieli. Teoria, badania, praktyka, Wydawnictwo WSP TWP, Warszawa.
- BEDNAREK J. (2015), Wyzwania edukacyjne w kontekście aktywności człowieka w przestrzeni cyfrowej, [w:] Cyberprzestrzeń – Człowiek – Edukacja. Dylematy społeczności cyfrowej, red. J. Bednarek, A. Andrzejewska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- BORAWSKA-KALBARCZYK K. (2016), Kierunki modernizacji szkolnego środowiska uczenia się w procesie wzmacniania informacji literacy uczniów, [w:] Edukacja w perspektywie oczekiwań współczesności, red. A. Karpińska, K. Borawska-Kalbarczyk, A. Szwarec, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- BORAWSKA-KALBARCZYK K. (2015), Kompetencje informacyjne uczniów w perspektywie zmian szkolnego środowiska uczenia się, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- CHAŁAS K. (2003), Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki, tom I, Wydawnictwo JEDNOŚĆ, Lublin-Kielce,
- FURMANEK M., OSMAŃSKA-FURMANEK W. (2003), Technologie informacyjne cel czy narzędzie?: kształcenie informatyczne pedagogów i nauczycieli, „Chocanna”, 1.

- GAJDA J. (2004), *Media w edukacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- (2006), *Hipermedia szansą wzbogacenia tradycyjnych form multimedialnego kształcenia otwartego na odległość*, „Pedagogika Mediów”, 1-2.
- GOBAN-KLAS T. (2007), *Nadchodzące społeczeństwo medialne*, „Chowanna”, 2.
- GOŁKA M. (2008), *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)informacyjne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- KOBYŁECKA E. (2005), *Nauczyciel wobec współczesnych zadań edukacyjnych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- LEDZIŃSKA M. (2012), *Młodzi dorośli w dobie globalizacji*, Difin, Warszawa.
- MELOSİK Z. (2016), *Pedagogika i tożsamość młodzieży w kulturze kontroli i rozproszenia*, [w:] *Tożsamość w warunkach zmiany społecznej*, red. Z. Melosik, M. J. Szymański, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa.
- MICHALAK R. (2011), *Poznanie świata przyrody jako kontekst rozwoju kompetencji poznawczych trzecioklasistów*, [w:] *Dziecko w szkolnej rzeczywistości. Założony a rzeczywisty obraz edukacji elementarnej*, red. H. Sowińska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- PALKA S. (2003), *Pedagogika w stanie tworzenia. Kontynuacje*, Wydawnictwo UJ, Kraków.
- POPLAWSKA A. (2013), *W drodze ku pełnej podmiotowości. Kompetencje podmiotowe gimnazjalistów*, Wydawnictwo NWSP, Białystok.
- POPLAWSKA A. (2016), *Kompetencje podmiotowe uczniów wyznacznikiem dobrego funkcjonowania w dynamicznej współczesności*, [w:] *Edukacja w perspektywie wyzwań współczesności*, red. A. Harbatski, E. Krysztolik-Gogol, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- SZEMPRUCH J. (2012), *Nauczyciel w warunkach zmiany społecznej i edukacyjnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- SZYMAŃSKI M. J. (2014), *Edukacyjne problemy współczesności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- TANAŚ M. (2012), *Kilka pedagogicznych refleksji na temat młodzieży w świecie technologii informacyjno-komunikacyjnych*, [w:] *Alternatywy i zobowiązania*, red. I. Wojnar, Wydawnictwo PAN Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa.
- TANAŚ M. (2015), *Prolegomena do pedagogiki medialnej*, [w:] *Cyberprzestrzeń – Człowiek – Edukacja. Cyfrowa przestrzeń kształcenia*, red. M. Tanaś, S. Galanciak, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.

VAN DEURSEN A. J. A. M., HELSPER E. J., EYNON R. (2014), Measuring Digital Skills. From Digital Skills to Tangible Outcomes project report. Oxford, Available at: ww.oii.ox.ac.uk/research/projects/?id=112

Agata Popławska
Tatiana Aniskievich

CHALLENGES IN CYBERSPACE AND SELECTED COMPETENCES OF THE TEACHER AND THE PUPIL

Keywords: cyberspace; digital media; cognitive, social, axiological, and information competences.

How to find one's place in the world dominated by digital media? How to use the ensuing changes for personal development, self-fulfilment, and optimal functioning in media reality? How to deal with excessive information, a false picture of reality, homogenized cultural offer, indirectness and superficiality of social contacts, moral threats in cyberspace? As a remedy, the authors propose possessing and using cognitive, axiological, social, and information competences. The aim of this article is to characterize cyberspace, identify benefits and threats related to 'plunging' into the world of digital media, and to identify the teacher's and pupil's competences indispensable for good functioning in media society.

In the first part of the text, the authors present selected functions of media; analyse benefits and threats related to virtualization, informatization, and mediatisation of reality. In the second part, convinced about particular importance of competences for optimal and mature participation in media society, the authors discuss teachers' and pupils' cognitive, axiological, social, and information competences.

Agata Popławska
Tatiana Aniskievich

WYZWANIA CYBERPRZESTRZENI A WYBRANE KOMPETENCJE NAUCZYCIELI I UCZNIÓW

Słowa kluczowe: cyberprzestrzeń, media cyfrowe, kompetencje poznawcze, społeczne, aksjologiczne, informatyczne.

Jak odnaleźć się w świecie zdominowanym przez media cyfrowe, jak wykorzystać dokonujące się przemiany dla osobistego rozwoju, spełniania się i optymalnego funkcjonowania w medialnej rzeczywistości? Jak radzić sobie z nadmiarem informacji, fałszywym obrazem rzeczywistości, zhomogenizowaną ofertą kulturalną, częściej powierzchownymi, zapośredniczonymi przez media a nie bezpośrednimi kontaktami społecznymi, zagrożeniami moralnymi cyberprzestrzeni? Jako remedium autorki proponują posiadanie i wykorzystanie kompetencji poznawczych, aksjologicznych, społecznych i informatycznych. Celem pracy jest scharakteryzowanie cyberprzestrzeni, określenie korzyści i zagrożeń związanych z „zanurzeniem się” człowieka w świecie mediów cyfrowych oraz kompetencji nauczycieli i uczniów niezbędnych do dobrego egzystowania w społeczeństwie medialnym.

W pierwszej części tekstu zaprezentowano wybrane funkcje mediów, podjęto analizę korzyści i zagrożeń związanych z wirtualizacją, informatyzacją, mediatyzacją rzeczywistości. W drugiej części omówiono kompetencje poznawcze, aksjologiczne, społeczne, informatyczne nauczycieli i uczniów, które – zgodnie z przeświadczeniem autorek – mają szczególne znaczenie dla optymalnego, dojrzałego uczestnictwa w społeczeństwie medialnym.